

مجموعه

«دوسده سخنوری»

زمینه و زمانه‌ی سخنوری

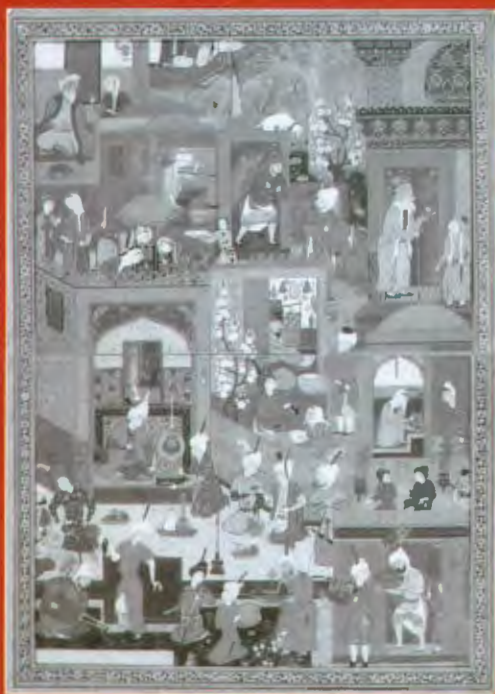
سعدی، خواجه و حافظ

(۳)

تدبیر و تمثیل

شیراز؛ کانون مهم سیاسی و نظامی
در سده‌های هفتم و هشتم هجری

دکتر سید ابوالقاسم فروزانی

تدبیر و شمشیر

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: ————— فروزانی، سیدابوالقاسم، ۱۳۲۵ --

عنوان و نام پدیدآور: ————— جتدبیر و شمشر: شیراز کانون مهم سیاسی و نظامی در سده‌های هفتم و هشتم هجری / سیدابوالقاسم فروزانی؛ سرویراستار و ناظر علمی مجموعه: کاووس حسن‌لی؛ دستیار پژوهشی مجموعه: فرزانه معینی.

مشخصات نشر: ————— تهران: نشر خاموش، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ————— ۵۷۲ ص.

شابک: ————— ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴۲-۰۵-۸ : دوره ۱ : ۹۳-۶۰۳۶-۶۲۲-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: ————— فیبا

فروست: ————— مجموعه دو سده سخنوری. (زمینه و زمانه سخنوری سعدی، خواجو و حافظ)

مشخصات ظاهری: ————— شیراز -- تاریخ -- قرن ۷-۸ق.

مشخصات ظاهری: ————— Shiraz (Iran) -- Politics and government -- ۱۳th centuries-۱۴th

موضوع: ————— ایران -- تاریخ -- اتابکان فارس، ۶۸۴-۵۴۲ق.

موضوع: ————— کرمان -- آثار تاریخی

موضوع: ————— Kerman (Iran) -- Antiquities

موضوع: ————— Iran -- History -- Ilkhanids, 1253 - 1358

شناسه افزوده: ————— حسن‌لی، کاووس، ۱۳۴۱، - ناظر

شناسه افزوده: ————— معینی، فرزانه، ۱۳۶۲-

رده‌بندی کنگره: ————— DSR۲۰۹۷

رده‌بندی دیویی: ————— ۹۵۵/۶۲۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ————— ۵۸۱۳۰۹۱

تدبیر و شمشیر

شیراز، کانون مهم سیاسی و نظامی
در سده‌های هفتم و هشتم هجری

دکتر سید ابوالقاسم فروزانی

استاد بخش تاریخ دانشگاه شیراز

نشر خاموش

کتابخانه

این مجموعه کتاب، نتیجه‌ی یکی از فعالیت‌های علمی «کریبی پژوهشی حافظ» است.

نام کتاب:	تدبیر و شمشیر
نویسنده:	دکتر سیدابوالقاسم فروزانی
سرپرستار و ناظر علمی مجموعه:	دکتر کاووس حسن‌لی
دستیار پژوهشی مجموعه:	دکتر فرزانه ممینی
ویرایش:	مؤسسه گنجینه (فهیمه حیدری)
طرح جلد و صفحه‌آرایی:	مجید شمس‌الدین
چاپ و صحافی:	نقطه
چاپ / شمارگان:	اول ۱۳۹۸ / ۱۵۰۰ نسخه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۰۳۶-۹۸-۶
شابک دوره:	۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴۲-۰۵-۸
قیمت:	۱۲۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر برای نشر خاموش محفوظ است.

ارتباط با نشر خاموش: ۰۹۱۲۰۱۷۸۱۹۴ | ۰۹۱۳۱۷۸۱۹۲۰

www.khamooshpub.ir | www.khamooshpub.com | @khamooshpubch

تهران، ولنجک، خیابان گلستان سوم، پلاک ۳، همکف

هرگونه کپی برداری، برداشت و اقتباس از تمام یا قسمتی از این اثر،
منوط به اجازه کپی ناشری باشد

مرکز پخش: پخش ققنوس، میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، بن بست مبین، شماره ۴
تلفن: ۶۶۴۶۰۰۹۹ / ۶۶۴۰۸۶۴۰

مرکز پخش: پخش چشمه، بلوار دماوند، بعد از سه راه تهران پارس بلوار اتحاد، اتحاد ۱۱، پلاک ۸
تلفن: ۷۷۱۴۴۸۲۱ / ۷۷۱۴۴۸۰۸ / ۷۷۷۸۸۵۰۲

فروشگاه: کتابفروشی توس، خیابان انقلاب، نبش خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸
تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷

تقدیم به صاحبِ دلانِ خاکی نهادِ شیرازی

چو پاکانِ شیرازِ خاکی نهاد
ندیدم که رحمت بر این خاک باد

فهرست

۲۳.....	مقدمه‌ی سرویراستار و ناظر علمی مجموعه.....
۳۰.....	مقدمه.....
	فصل اول: شیراز مرکز رایزنی‌های سیاسی و برنامه‌ریزی‌های نظامی در عهد
۳۹.....	اتابکان سَلْغُری.....
۴۰.....	۱. مختصری درباره‌ی پیشینه‌ی سَلْغُریان (سَلْغوریان).....
	۲. اتابک مظفرالدین سُنْغُر (سُنْغُر، سُنْغور) بن مودود، بنیان‌گذار سلسله‌ی
۴۳.....	اتابکان سلغری.....
۴۵.....	۲-۱- سیاست خارجی اتابک سنغر.....
۴۶.....	۲-۲- اوضاع سیاسی شیراز در عهد اتابک سنغر.....
۴۹.....	۳. اتابک مظفرالدین زنگی بن مودود.....
۵۰.....	۳-۱- اتابک مظفرالدین زنگی و سیاست توسعه ارضی.....
۵۰.....	۳-۲- مناسبات سیاسی اتابک زنگی با سلطان ارسلان سلجوقی.....
۵۱.....	۳-۳- اوضاع سیاسی شیراز در عهد اتابک مظفرالدین زنگی.....
۵۴.....	۴. اتابک مظفرالدین تُکْله.....

- ۵۴ ۱-۴ سیاست خارجی اتابک مظفرالدین تکله
- ۵۵ ۲-۴ اوضاع سیاسی شیراز در عهد اتابک تکله
- ۵۶ ۵. اتابک مظفرالدین طغرل
- ۵۸ ۱-۵ وضعیت سیاسی شیراز در زمان حکومت اتابک طغرل
- ۶۰ ۶. اتابک مظفرالدین سعدبن زنگی
- ۶۱ ۱-۶ سیاست خارجی اتابک مظفرالدین سعدبن زنگی
- ۶۱ ۱-۱-۶ چیرگی اتابک سعدبن زنگی بر کرمان
- ۶۱ ۲-۱-۶ مناسبات اتابک سعدبن زنگی و خلیفه الناصرالدین الله عباسی
- ۶۳ ۳-۱-۶ اتابک سعد و باطنیان (اسماعیلیه)
- ۶۴ ۴-۱-۶ اتابک مظفرالدین سعدبن زنگی و سلطان محمد خوارزمشاه
- ۶۵ ۵-۱-۶ اتابک سعد و فتح بحرین و طاروت و قطیف
- ۷۰ ۲-۶ اوضاع سیاسی شیراز در عهد حکومت اتابک مظفرالدین سعدبن زنگی
- ۷۰ ۱-۲-۶ هجوم اتابک اوزبک به شیراز در عهد حکومت اتابک سعد
- ۷۱ ۲-۲-۶ ویرانی شیراز به دست غیاث الدین خوارزمشاه در دوران حکومت اتابک سعد
- ۷۲ ۳-۲-۶ چیرگی سلطان غیاث الدین خوارزمشاه بر شیراز در عهد اتابک سعد
- ۷۳ ۴-۲-۶ حضور سلطان جلال الدین خوارزمشاه در شیراز در زمان حکومت اتابک سعد
- ۷۴ ۷۴

- ۶-۲-۵- اقدامات همه‌جانبه‌ی اتابک سعد به منظور تأمین آرامش
سیاسی در شیراز..... ۷۵
۷. اتابک مظفرالدین ابوبکر بن سعد..... ۷۶
- ۷-۱- سیاست خارجی اتابک مظفرالدین ابوبکر بن سعد..... ۷۹
- ۷-۱-۱- اظهار تابعیت اتابک ابوبکر در برابر اوگتای قاآن مغول..... ۸۰
- ۷-۱-۲- پیامدهای صلح اتابک ابوبکر با مغولان..... ۸۱
- ۷-۱-۳- اتابک قُتْلُغ خان ابوبکر و هلاکوخان مغول..... ۸۳
- ۷-۱-۴- چیرگی اتابک مظفرالدین بر خلیج فارس و دریای عمان... ۸۵
- ۷-۲- اوضاع سیاسی شیراز در عهد حکومت اتابک مظفرالدین قتلغ خان
ابوبکر بن سعد..... ۸۹
- ۷-۲-۱- اقدامات عمرانی اتابک ابوبکر در پرتو آرامش سیاسی در
شیراز..... ۸۹
- ۷-۲-۲- شکوفایی اقتصادی، پیامد ثبات سیاسی در عهد اتابک
ابوبکر..... ۹۳
۸. اتابک سعد بن ابوبکر..... ۹۵
- ۸-۱- سیاست خارجی اتابک سعد بن ابوبکر..... ۹۵
- ۸-۲- اوضاع سیاسی شیراز مقارن با زمینه‌سازی برای حکومت اتابک
سعد..... ۹۶
۹. اتابک محمد بن سعد..... ۹۹
- ۹-۱- اوضاع سیاسی شیراز در زمان حکومت اتابک محمد..... ۱۰۰
۱۰. اتابک محمد شاه بن سَلْغَر شاه..... ۱۰۳
- ۱۰-۱- اوضاع سیاسی شیراز در عهد اتابک محمد شاه..... ۱۰۳

۱۱. اتابک مظفرالدین سلجوقشاه..... ۱۰۵
- ۱-۱۱-۱-۱۰۶- اوضاع سیاسی شیراز در ایام حکومت سلجوقشاه..... ۱۰۶
- ۱۱-۲-۱۰۷- قتل ترکان خاتون به فرمان سلجوقشاه و پیامدهای آن..... ۱۰۷
- ۱۱-۳-۱۱۱- جنگ سلجوقشاه با مغولان..... ۱۱۱
۱۲. اتابک آبش (آبش، آبش) خاتون..... ۱۱۴
- ۱-۱۲-۱-۱۱۵- سیاست خارجی اتابک آبش خاتون..... ۱۱۵
- ۱-۱-۱۲-۱-۱۱۵- چیرگی بر جزیره‌ی کیش در عهد اتابک آبش..... ۱۱۵
- ۱-۱۲-۲-۱۱۷- یورش‌های نکودریان به فارس در عهد اتابک آبش..... ۱۱۷
- ۲-۱۲-۲-۱۲۱- اوضاع سیاسی شیراز در عهد اتابک آبش خاتون..... ۱۲۱
- ۱-۲-۱۲- قیام قاضی شرف‌الدین در عهد حکومت اتابک آبش خاتون..... ۱۲۲
- ۲-۲-۱۲- گماردن امیرآنکیانوبه حکومت فارس و کشمکش‌های او با اتابک آبش..... ۱۲۳
- ۳-۲-۱۲- حکومت شوغون‌جاق نویین بر فارس و مناسبات او با اتابک آبش خاتون..... ۱۲۶
- ۲-۲-۴-۱۲- ملک شمس‌الدین محمد مالکی و مقاطعه‌ی فارس در ایام اتابک آبش خاتون..... ۱۲۷
- ۲-۲-۵-۱۲- درگیری‌های قدرتمندان در فارس و سلطنت مجدد اتابک آبش خاتون..... ۱۲۸
- ۲-۲-۶-۱۲- کشمکش‌های اتابک آبش با سید عمادالدین..... ۱۳۵
- ۲-۲-۷-۱۲- درگذشت اتابک آبش خاتون و فروپاشی سلطنت سلغریان فارس..... ۱۳۹

- پی‌نوشت‌های فصل اول ۱۴۳
- فصل دوم: شیراز، کانون منازعات سیاسی و درگیری‌های نظامی در عهد
والیان ایلخانی ۱۶۰
۱. حاکمیت خواجهگان ثلاثه بر فارس ۱۶۱
۲. حکومت شمس‌الدوله یهودی بر فارس ۱۶۳
۳. فرمانروایی ملک‌الاسلام ابراهیم طیبی بر فارس ۱۶۶
- ۳-۱- ملک‌الاسلام ابراهیم طیبی و خلیج فارس ۱۶۸
- ۳-۲- ملک‌الاسلام ابراهیم طیبی و غازان خان ۱۷۰
۴. حکومت مخلص‌الملک سمنانی و امارت ساداق تَزخان بر فارس ۱۷۴
- ۴-۱- هجوم قُتْلُغ خواجه به سوی شیراز ۱۷۶
- ۴-۲- تجدید برج و باروی شیراز به دستور غازانخان ۱۷۹
۵. حکومت مجدد ملک‌الاسلام ابراهیم طیبی بر فارس ۱۸۰
۶. حکومت ملک شیخ عزالدین عبدالعزیز بر فارس ۱۸۲
۷. مختصری درباره‌ی شاهزاده خانم کُردوجین قبل از رسیدن به حکومت
فارس ۱۸۷
- ۷-۱- کُردوجین خاتون، ملکه‌ی کرمان ۱۸۸
- ۷-۲- شاهزاده کُردوجین و پادشاه خاتون ۱۹۰
- ۷-۳- شاهزاده کُردوجین بر سریر سلطنت فارس ۱۹۳
- ۷-۴- شاهزاده کُردوجین و امیرچوپان سُلدوز ۱۹۵
- ۷-۴-۱- مختصری درباره‌ی امیرچوپان سلدوز ۱۹۷
- ۷-۴-۲- نقش امیرچوپان و نوه‌اش، امیرتالیش در امور فارس ۲۰۱
- ۷-۵- اقدامات رفاهی و عمرانی کُردوجین در سایه‌ی آرامش سیاسی .. ۲۰۲

- ۶-۷- سرانجام کردوجین..... ۲۰۳
۸. اوضاع سیاسی و نظامی فارس و مرکز آن شیراز، پس از کردوجین ۲۰۵
- پی‌نوشت‌های فصل دوم..... ۲۰۷
- فصل سوم: شیراز، مرکز تدبیرهای سیاسی و برنامه‌ریزی‌های نظامی در عهد فرمانروایی آل‌اینجو..... ۲۱۳
۱. محمودشاه اینجو و چگونگی قدرت‌یابی او در فارس..... ۲۱۳
- ۱-۱- مناسبات امیر شرف‌الدین محمود اینجو با سلطان ابوسعید و بزرگان دربار او..... ۲۱۶
- ۲-۱- واگذاری حکومت فارس به امیر مسافر ایناق و برکناری شرف‌الدین محمودشاه..... ۲۱۸
- ۳-۱- اقدامات اقتصادی و عمرانی امیر شرف‌الدین شاه‌محمود، در پرتو ایجاد ثبات سیاسی در فارس..... ۲۱۹
- ۴-۱- فرجام روزگار امیر شرف‌الدین محمودشاه اینجو..... ۲۲۱
۲. وضعیت پسران امیر شرف‌الدین محمود، پس از قتل او..... ۲۲۲
۳. لشکرکشی امیر غیاث‌الدین کیخسرو به یزد و فروپاشی حکومت اتابکان یزد..... ۲۲۴
۴. امیر پیرحسین چوپانی و چیرگی بر مسعودشاه اینجو..... ۲۲۵
- ۴-۱- جنگ‌های شیرازیان با سپاهیان امیر پیرحسین چوپانی..... ۲۲۶
- ۴-۲- امیر پیرحسین چوپانی بر تخت سلطنت فارس..... ۲۲۹
- ۴-۳- شکست امیر پیرحسین از ملک‌اشرف چوپانی..... ۲۳۰
- ۴-۴- فرجام امیر پیرحسین چوپانی..... ۲۳۲
۵. اتحاد نافرجام ملک‌اشرف چوپانی و امیر شیخ ابواسحاق اینجو..... ۲۳۲

۶. حکومت مجدد جلال الدین مسعودشاه اینجو بر شیراز ۲۳۴
۷. تجدید حکومت امیر جمال الدین شیخ ابواسحاق بر فارس ۲۳۷
- ۷-۱- اتحاد امیر یاغی باستی و ملک اشرف بر ضد امیر شیخ ابواسحاق ۲۳۸
- ۷-۲- همکاری امیر مبارزالدین محمد با ملک اشرف و یاغی باستی،
برای چیرگی بر امیر شیخ ابواسحاق ۲۴۰
- ۷-۳- ویرانی شهرهای آبزقوه و بوانات و اسارت و کشتار فجیع اهالی
آن مناطق ۲۴۱
- ۷-۴- قتل امیر شیخ حسن چوپانی و رهایی فارس از یورش یاغی
باستی و ملک اشرف ۲۴۲
۸. دستیابی امیر جمال الدین شیخ ابواسحاق اینجو به مقام سلطنت ۲۴۴
- ۸-۱- اقدامات امیر شیخ ابواسحاق اینجو برای گسترش قلمرو خود ... ۲۴۵
- ۸-۲- دلایل اهمیت فرمان برداری مبارزالدین محمد، برای امیر شیخ
ابواسحاق اینجو ۲۴۵
- ۸-۳- مبارزات شیخ ابواسحاق و امیر مبارزالدین محمد در زمان
حکومت مسعودشاه اینجو ۲۴۶
۹. جنگ های امیر شیخ ابواسحاق اینجو و امیر مبارزالدین محمد ۲۴۸
- ۹-۱- نخستین هجوم نظامی امیر شیخ ابواسحاق اینجو به کرمان ۲۴۸
- ۹-۲- سایر لشکرکشی های امیر شیخ ابواسحاق به طرف کرمان ۲۵۱
- ۹-۳- آخرین حمله ی امیر جمال الدین شیخ ابواسحاق به کرمان ۲۵۷
۱۰. مناسبات امیر جمال الدین شیخ ابواسحاق و قطب الدین یوسف شاه،
حاکم هرموز ۲۵۹

۱۱. چگونگی تصرف شیراز به دست امیر مبارزالدین محمد و قتل شاه
 شیخ ابواسحاق اینجو..... ۲۶۰
۱۲. آخرین کشمکش‌های امیر جمال‌الدین شیخ ابواسحاق با امیر
 مبارزالدین محمد و شاه‌شجاع..... ۲۶۷
- ۱۲-۱- محاصره‌ی امیر شیخ ابواسحاق به دست امیر مبارزالدین محمد
 در اصفهان..... ۲۷۲
- ۱۲-۲- شکست اتحاد امیر شیخ ابواسحاق و اتابک نورالورد به دست
 امیر مبارزالدین و شاه‌شجاع..... ۲۷۳
- ۱۲-۳- محاصره‌ی مجدد اصفهان برای دستیابی به امیر شیخ
 ابواسحاق..... ۲۷۴
- ۱۲-۴- چگونگی دستگیری امیر جمال‌الدین شیخ ابواسحاق به دست
 شاه سلطان..... ۲۷۴
۱۳. محاکمه و قتل امیر شیخ ابواسحاق در شیراز..... ۲۷۷
۱۴. اوضاع سیاسی فارس و مرکز آن شیراز، در عهد فرمانروایی شاه شیخ
 ابواسحاق اینجو..... ۲۷۸
- پی‌نوشت‌های فصل سوم..... ۲۸۳
- فصل چهارم: شیراز، مرکز کنش‌های سیاسی و برنامه‌ریزی‌های نظامی در
 روزگار فرمانروایی آل مظفر..... ۲۹۳
۱. چگونگی ظهور آل مظفر در صحنه‌ی سیاسی و نظامی ایران..... ۲۹۴
- ۱-۱- خاستگاه و نسب آل مظفر..... ۲۹۴
۲. امیر مبارزالدین محمد بنیان‌گذار سلسله‌ی آل مظفر..... ۲۹۷

- ۲-۱- روند افزایش قدرت سیاسی و نظامی و گسترهی قلمرو امیر مبارزالدین محمد ۲۹۸
- ۲-۱-۱- نخستین گام امیر مبارزالدین محمد برای دستیابی به قدرت ۲۹۸
- ۲-۱-۲- امیر مبارزالدین محمد، فرمانروای یزد ۲۹۹
- ۲-۱-۳- پیروزی‌های امیر مبارزالدین محمد بر نکودریان ۳۰۱
- ۲-۱-۴- چگونگی چیرگی امیر مبارزالدین محمد بر کرمان ۳۰۳
- ۲-۲- مناسبات امیر مبارزالدین با ایلخانان مغول ۳۰۴
- ۲-۳- اعلام استقلال امیر مبارزالدین محمد ۳۰۵
- ۲-۴- چیرگی امیر مبارزالدین محمد بر کرمان ۳۰۶
- ۲-۵- استیلای امیر مبارزالدین محمد بر قلعه‌ی بم ۳۰۷
- ۲-۶- سرکوب اعراب فولادی به فرمان امیر مبارزالدین محمد ۳۰۸
- ۲-۷- امیر مبارزالدین محمد و هزاره‌های اوغانی و جُزمایی ۳۰۹
- ۲-۸- تصرف شیراز و اصفهان به دست امیر مبارزالدین محمد و فروپاشی حکومت آل اینجو ۳۱۱
- ۲-۹- امیر مبارزالدین محمد و براندازی حکومت شبانکارگان فارس ۳۱۲
- ۲-۱۰- ابراز اطاعت اتابکان لرستان در برابر امیر مبارزالدین محمد ۳۱۳
- ۲-۱۱- اعلام بیعت امیر مبارزالدین محمد با خلیفه عباسی مصر، الْمُعْتَصِدُ بِاللَّهِ ۳۱۵
- ۲-۱۲- امیر مبارزالدین محمد و سودای چیرگی بر آذربایجان ۳۱۷
- ۲-۱۲-۱- اوضاع آذربایجان در آستانه‌ی لشکرکشی امیر مبارزالدین محمد به آن ایالت ۳۱۹

- ۲-۱۲-۲- چیرگی کوتاه مدت امیر مبارزالدین محمد بر آذربایجان... ۳۲۱
- ۱۳-۲- چگونگی بازداشت و برکناری امیر مبارزالدین محمد از مقام سلطنت..... ۳۲۳
- ۲-۱۴- آخرین سالهای زندگانی امیر مبارزالدین محمد..... ۳۲۶
- ۲-۱۵- ویژگی های اخلاقی امیر مبارزالدین محمد..... ۳۳۲
- ۲-۱۶- اوضاع سیاسی و نظامی شیراز در زمان امیر مبارزالدین محمد..... ۳۳۴
- ۲-۱۷- مختصری درباره ی فرزندان امیر مظفرالدین محمد..... ۳۴۱
- ۳- جلال الدین شاه شجاع بر سریر پادشاهی..... ۳۴۲
- ۳-۱- شاه شجاع و سرکوب قبایل اوغانی و جرمايي..... ۳۴۳
- ۳-۲- نخستین جنگ شاه شجاع و شاه محمود..... ۳۴۵
- ۳-۳- مناسبات شاه شجاع و شاه یحیی..... ۳۴۷
- ۳-۴- اتحاد شاه محمود و سلطان اویس جلایری بر ضد شاه شجاع... ۳۴۸
- ۳-۴-۱- جنگ شاه شجاع و شاه محمود در سرچاهان خونسار..... ۳۵۰
- ۳-۴-۲- شاه شجاع و اجبار برای ترک شیراز..... ۳۵۳
- ۳-۵- توجه شاه شجاع به اوضاع کرمان در زمان چیرگی شاه محمود بر شیراز..... ۳۵۵
- ۳-۵-۱- چیرگی دولت شاه بکاول بر کرمان..... ۳۵۶
- ۳-۵-۲- محاصره ی دولت شاه بکاول در کرمان، به دست سلطان اویس مظفری و امیر شیور غنمش..... ۳۵۸
- ۳-۵-۳- اقدامات امیر بهاء الدین دولت شاه برای افزایش اقتدار حکومت خود..... ۳۵۹
- ۳-۵-۴- جنگ شاه شجاع و امیر دولت شاه بکاول..... ۳۶۰

- ۶-۳- ساماندهی جنوب کرمان و سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان، به دست شاه شجاع ۳۶۲
- ۷-۳- بازگشت ابوالفوارس شاه شجاع به پایتخت خود، شیراز ۳۶۳
- ۸-۳- هجوم مجدد جلال الدین شاه شجاع به جانب اصفهان ۳۶۶
- ۱-۸-۳- نقش خان سلطان در لشکرکشی شاه شجاع به اصفهان .. ۳۶۶
- ۹-۳- خواستگاری شاه شجاع و شاه محمود از دختر سلطان اویس جلایری ۳۶۹
- ۱۰-۳- یورش شاه محمود به شیراز ۳۷۰
- ۱۱-۳- سرکشی قطب الدین اویس در برابر شاه شجاع ۳۷۲
- ۱۲-۳- بیعت جلال الدین شاه شجاع با خلیفه‌ی عباسی مصر ۳۷۳
- ۱۳-۳- شورش پهلوان اسد خراسانی برضد شاه شجاع در کرمان ۳۷۴
- ۱-۱۳-۳- فرجام پهلوان اسد خراسانی ۳۷۹
- ۱۴-۳- حکومت امیر اختیارالدین حسن قورچی بر کرمان ۳۸۱
- ۱۵-۳- مرگ قطب الدین شاه محمود و پیامدهای آن برای شاه شجاع ۳۸۲
- ۱۶-۳- لشکرکشی شاه شجاع به طرف آذربایجان ۳۸۴
- ۱-۱۶-۳- خروج اجباری شاه شجاع از آذربایجان ۳۸۵
- ۱۷-۳- مبارزات جلال الدین شاه شجاع و برادرزاده اش شاه یحیی ... ۳۸۷
- ۱۸-۳- همکاری شاه شجاع با درویش رکن الدین سربرداری ۳۸۹
- ۱۹-۳- نبرد جلال الدین شاه شجاع و سارو عادل در سلطانیه ۳۹۱
- ۲۰-۳- جلال الدین شاه شجاع و سلطان احمد ایلکانی ۳۹۳
- ۲۱-۳- نایب‌نشدن سلطان شبلی به فرمان پدرش شاه شجاع ۳۹۵
- ۲۲-۳- شاه شجاع و اتابک پَشَنگ ۳۹۶

- ۳-۲۳- شاه شجاع در واپسین ایام زندگانی ۳۹۸
- ۳-۲۳-۱- توصیه‌های شاه شجاع به سلطان زین العابدین و سلطان احمد ۳۹۹
- ۳-۲۳-۲- تقاضای شاه شجاع از امیر تیمور برای پشتیبانی از زین العابدین و دیگر اعضای خاندان سلطنتی شاه شجاع ۴۰۳
- ۳-۲۳-۳- درخواست شاه شجاع از سلطان احمد جلایری، برای پشتیبانی از بازماندگان خویش ۴۰۵
- ۳-۲۴- مختصری درباره‌ی ویژگی‌های علمی، اخلاقی و رفتاری جلال الدین شاه شجاع ۴۰۶
- ۳-۲۵- اوضاع سیاسی و نظامی شیراز در زمان حکومت شاه شجاع ... ۴۰۸
۴. سلطان مجاهد الدین زین العابدین بر سریر سلطنت ۴۱۳
- ۴-۱- کشته شدن معزالدین اصفهان شاه و پیامدهای آن، در آغاز پادشاهی سلطان زین العابدین ۴۱۳
- ۴-۲- پیامدهای نخستین هجوم شاه یحیی به شیراز، در زمان سلطان زین العابدین ۴۱۶
- ۴-۳- سلطان زین العابدین و شاه منصور ۴۱۷
- ۴-۴- رویارویی پهلوان مُهَدَّب با سلطان ابویزد (بایزید) در آبزکوه (آبزکوه) ۴۱۸
- ۴-۵- دومین جنگ سلطان زین العابدین و شاه یحیی ۴۱۹
- ۴-۵-۱- خروج شاه یحیی از اصفهان و چیرگی سلطان زین العابدین بر آن شهر ۴۲۱
- ۴-۶- فرمانروایی سلطان عمادالدین احمد بر کرمان ۴۲۳

- ۴۲۵..... ۱-۶-۴ سلطان احمد و امیر سیورغتمش اوغانی
- ۴۲۶..... ۲-۶-۴ اظهار تابعیت سلطان احمد به امیر صاحبقران، تیمور گورکانی
- ۴۲۷..... ۳-۶-۴ مبارزه‌ی مجدد امیر سیورغتمش با سلطان احمد
- ۴۲۸..... ۴-۶-۴ رویارویی سلطان احمد و سلطان ابویزید
- ۴۲۸..... ۵. امیر تیمور گورکان و چیرگی بر مملکت ایران
- ۴۲۸..... ۱-۵ مختصری درباره‌ی امیر تیمور گورکان
- ۴۳۱..... ۲-۵ یورش سه ساله‌ی امیر تیمور گورکانی به ایران
- ۴۳۳..... ۱-۲-۵ بهانه‌ی امیر تیمور برای یورش به اصفهان و شیراز
- ۴۳۳..... ۲-۲-۵ قتل عام اهالی اصفهان به دستور امیر تیمور گورکان
- ۴۳۶..... ۳-۲-۵ اقدامات سیاسی امیر تیمور در نخستین یورش او به شیراز
- ۴۳۸..... ۶. اقدامات سیاسی و نظامی شاه منصور در دوران سلطنت خود
- ۴۳۸..... ۱-۶ شاه منصور و چیرگی بر شیراز
- ۴۳۸..... ۲-۶ مختصری درباره‌ی فرجام سلطان ابویزید در ایام سلطنت شاه منصور
- ۴۳۹..... ۳-۶ ناکامی سلطان زین‌العابدین در مبارزه با شاه منصور برای بازگشت به شیراز
- ۴۴۱..... ۴-۶ شاه منصور و پهلوان مهذب
- ۴۴۶..... ۵-۶ دستیابی شاه منصور به ابرقوه و ناکامی در تصرف اصفهان
- ۴۴۶..... ۶-۶ تصرف مجدد شوشتر و هویزه و غارت لرستان به دست شاه منصور
- ۴۴۷..... ۷-۶ هجوم سلاطین سه گانه بر شاه منصور و فرجام آن

- ۶-۸- یورش ناکام شاه منصور به لار ۴۵۰
- ۶-۹- فتح اصفهان و دستگیری سلطان زین العابدین به دست شاه منصور ۴۵۱
- ۶-۱۰- یورش مجدد شاه منصور به یزد و غارت کرمان ۴۵۳
- ۶-۱۱- یاری خواستن شاه منصور از ایلدزم (بیلدزم) بایزید برای مبارزه با امیر تیمور ۴۵۶
۷. تصرف مجدد فارس به دست تیمور و زوال سلطنت آل مظفر ۴۵۸
۸. قیام سلطان معتصم، آخرین بازمانده‌ی آل مظفر ۴۶۵
۹. اوضاع سیاسی و نظامی شیراز در آخرین سال‌های سلطنت آل مظفر .. ۴۶۶
- پی‌نوشت‌های فصل چهارم ۴۷۲
- فصل پنجم: زمینه‌ها و تعاریف مفهومی ۴۸۹
- زمینه‌ها ۴۹۱
۱. مختصری درباره‌ی خاستگاه ایلی سلجوقیان ۴۹۱
۲. چگونگی ظهور سلجوقیان در عرصه‌ی سیاسی ایران ۴۹۳
۳. سلجوقیان در قلمرو سلطان محمود غزنوی ۴۹۶
۴. پیروزی سرنوشت ساز سلجوقیان بر غزنویان در نبرد دندانقان ۴۹۸
۵. چگونگی تأسیس سلطنت سلجوقیان ۴۹۹
۶. تعیین حوزه‌ی متصرفات سران سلجوقی ۵۰۰
۷. بنیان‌گذاری سلسله‌ی سلجوقیان بزرگ ۵۰۱
۸. چگونگی تأسیس سلطنت سلجوقیان عراق ۵۰۴
۹. مختصری درباره‌ی فروپاشی سلطنت سلجوقیان عراق ۵۰۷
۱۰. مختصری راجع به اتابکان سلجوقی فارس ۵۰۸

۵۱۵.....	۱۱. مختصری راجع به خوارزمشاهیان
۵۲۰.....	۱۲. مختصری درباره‌ی مغولان و ایلخانان
۵۳۴.....	تعاریف مفهومی
۵۳۴.....	۱. مختصری درباره‌ی مفهوم واژه‌ی ترکمان (ترکمن)
۵۳۶.....	۲. نهاد اتابکی و چگونگی تغییر کارکرد آن
۵۳۹.....	۳. شمایی درباره‌ی شبانکارگان فارس
۵۴۱.....	۴. مختصری درباره‌ی ملوک بنی قیصر
۵۴۲.....	۵. ملوک قدیم و جدید هرموز
۵۴۵.....	۶. گستره‌ی ایالت فارس از روزگار ساسانیان تا دوران تیموریان
۵۵۵.....	پی‌نوشت‌های فصل پنجم
۵۶۷.....	منابع

مقدمه‌ی سرویراستار و ناظر علمی مجموعه

در یکی از روزهای تابستان ۱۳۹۶ آقای مهدی حسینی (که او را پیش‌تر نمی‌شناختم) با من تماس گرفتند و درباره‌ی همکاری برای ساخت فیلمی در پیوند با سعدی، خواجو و حافظ گفت‌وگو کردند و برای مشورت درباره‌ی چند و چون آن کار، درخواست کردند تا دیداری داشته باشیم. قرار دیدار برای فردای آن روز گذاشته شد. آقای حسینی زمان مقرر به دفتر کار من در بخش فارسی دانشگاه شیراز آمدند و پس از معرفی بنیاد خیریه‌ی فرهنگی صدر هاشمی نژاد و فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی آن، درباره‌ی تصمیم آن بنیاد برای ساخت مجموعه‌ای تلویزیونی (سریال ۹۰ قسمتی و فیلم سینمایی) درباره‌ی سعدی و حافظ توضیح دادند و درخواست کردند مسئولیت علمی و پژوهشی این مجموعه را بپذیرم. توضیحات آقای حسینی و تأکید او بر ساخت اثری شاخص، فاخر و عظیم در سطح آثار بین‌المللی و آمادگی کامل بنیاد صدر برای تأمین هزینه‌های تولید و ساخت آن، برای کسی مانند من که دلبسته‌ی چنین

اقدامات بزرگ فرهنگی هنری هستم، برانگیزاننده بود؛ اما به دلیل تردیدی که در تحقق این گونه رویاها داشتم و تا آن روز نیز نامی از آن بنیاد نشنیده بودم، نتوانستم سخنان شوق انگیز او را جدی بگیرم. پی گیری های آغازین آقای حسینی، باعث شد نشست های دوجانبه ی ما در پاییز و زمستان ۱۳۹۶ ادامه یابد. در این نشست ها درباره ی ابعاد مختلف طرح و سازوکارهای اجرایی آن ساعت ها گفت و گو کردیم و من کم کم احساس کردم فرصتی مغتنم پیش آمده که می توان از آن برای پژوهشی شایسته بهره برد و آثاری را برای آیندگان پدید آورد. در همین مدت قرار شد در آن مجموعه ی نمایشی به خواجوی کرمانی نیز پرداخته شود؛ از همین رو پیشنهاد کردم به جای عنوان بلند «طرح سریال ۹۰ قسمتی سعدی، خواجو و حافظ» عنوان کوتاه تری چون: «طرح خورشیدهای سه گانه» جایگزین شود که شد.

در نشست های نخستین بر ضرورت پژوهشی مستقل، دقیق، علمی، گسترده و همه جانبه برای این گونه از آثار تأکید کردم و آقای حسینی در همه ی موارد با من اظهار هم نظری می کردند. با توجه به این که تهیه ی چنین مجموعه ی نمایشی، چنانچه به شایستگی صورت گیرد و به خوبی انجام پذیرد، اقدامی بسیار ارزشمند خواهد بود، بالاخره مسئولیت پژوهش این اثر را - به شرط اختیار کامل در مرحله ی پژوهش - در بهمن ماه ۱۳۹۶ پذیرفتم.

سپس با بسیاری از متخصصان و صاحب نظران گفت و گو کردم تا طرح کلی (نقشه ی راه) را تدوین کنم. می توانستم از پژوهش های پیشین خود استفاده و متنی تازه را بازتولید کنم؛ برای نمونه می شد متن کتاب «دریچه ی صبح» (بازشناسی زندگی و سخن سعدی) و کتاب «چشمه ی خورشید» (بازشناسی زندگی و سخن حافظ) را که پیش از این نوشته بودم و منتشر شده است، و اتفاقاً ترجمه ی هر دو کتاب هم چاپ شده است، با گسترش برخی فصل ها و تغییراتی در فصل های دیگر آماده کرد و برای نگارش فیلم نامه تحویل داد؛ اما این کار را نکردم. به نظرم رسید شایسته تر آن است که کاری متفاوت صورت پذیرد تا دستاورد این پژوهش به سرنوشت پژوهش هایی که برای سریال ها و

فیلم‌های دیگر انجام گرفته، دچار نشود که به گونه‌ی «یک بار مصرف»، تنها برای همان مقصود خاص، قابل بهره‌برداری ست. از همین رو تصمیم گرفتم با بهره‌گیری از توان همکاران دیگر و با سفارش تألیف به آن‌ها زمینه‌ی تولید آثاری مستقل و تازه را فراهم آورم؛ تا این آثار هم متن‌هایی مناسب برای تدوین فیلم‌نامه و ساخت این سریال باشند و هم مرجعی جامع برای هرگونه تحقیق و بهره‌برداری دیگر که به این موضوعات در آینده مربوط می‌شوند. در این صورت حتی اگر تهیه‌کنندگان و سازندگان فیلم به هر دلیل از تصمیم خود بازگردند و ساخت این سریال و فیلم به نتیجه نرسد، مجموعه‌ای از کتاب‌های ارزشمند تولید و به مردم فرهنگ‌ور کشور پیش‌کش می‌شد.

برای کمک به فیلم‌نامه‌نویس، کارگردان و سازندگان مجموعه‌ی نمایشی یادشده بی‌گمان باید اطلاعات مورد نیاز آن‌ها از جمله موارد زیر، براساس منابع معتبر (قدیم و جدید) گردآوری، بازخوانی و تدوین می‌شد:

- بررسی تحولات سیاسی و اجتماعی در سده‌های هفتم و هشتم (دوران زندگی سعدی، خواجو و حافظ) و بازنمایی تصویری نزدیک به واقعیت از جامعه در این دو قرن با شناسایی و معرفی طبقات مختلف جامعه و چگونگی ارتباط آن‌ها با یکدیگر؛ تا از این راه، چگونگی ارتباط شاعران سه‌گانه با طبقات و گروه‌های مختلف جامعه، به ویژه دستگاه‌ها و خاندان‌های حکومتی، روشن‌تر شود.
- بازشناسی سیر زندگی هر کدام از این سه سخنور نامی با دوره‌بندی آن و معرفی شخصیت‌های ادبی، علمی، دینی، فلسفی، عرفانی و... که با این شاعران هم‌دوره بوده‌اند.

- بررسی جغرافیای تاریخی شهرهای شیراز و کرمان در سده‌ی هفتم و هشتم (بازارها، محله‌ها، مساجد، مدارس، بیمارستان‌ها، زیارتگاه‌ها و...) و عناصر گوناگون فرهنگ مردم شیراز و کرمان در سده‌ی هفتم و هشتم (شناسایی انواع آیین‌ها، باورها، پوشش‌ها، داروها، غذاها، ظروف، ابزار جنگی، لوازم و شیوه آرایش و...).

برپایه‌ی آنچه گفته شد بر آن شدم تا یک مجموعه کتاب را طراحی کنم و به یادگار بگذارم، حتی اگر سفارش دهندگان با چنین اقدامی موافق نباشند، پس از گفت و گوهای تخصصی با برخی از دوستان همدل، موضوعات اصلی پژوهش تعیین گردید و سفارش تألیف داده شد که حاصل آن (به ترتیب الفبا)، آثار زیر است:

۱. تاریخ اجتماعی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر هادی پیروزان، دانش‌آموخته‌ی تاریخ دانشگاه شیراز).
۲. تاریخ تحولات سیاسی اجتماعی کرمان در عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).
۳. تدبیر و شمشیر؛ شیراز کانون مهم سیاسی و نظامی در سده‌های هفتم و هشتم هجری (مؤلف: دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، استاد گروه تاریخ دانشگاه شیراز).
۴. جغرافیای تاریخی شهر کرمان در دوران میانه: عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).
۵. جغرافیای تاریخی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر مصطفی ندیم، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شیراز).
۶. زندگی حافظ شیرازی؛ برپایه‌ی اشعار نشانه‌دار تاریخی دیوان. (مؤلف: آقای منصور پایمرد، حافظ پژوه و مدرس کلاس‌های مرکز حافظ شناسی).
۷. زندگی خواجه‌ی کرمانی (مؤلفان: آقای دکتر محمدصادق بصیری، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه باهنر کرمان و خانم دکتر نازنین غفاری).
۸. زندگی سعدی شیرازی. (مؤلف: دکتر جواد بشری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران).

۹. فرهنگ عامه در آثار خواجه‌ی کرمانی. (مؤلف: دکتر محمد رضا صرفی، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۱۰. فرهنگ مردم شیراز در دوره‌ی سعدی و حافظ. (مؤلفان: دکتر فرزانه معینی، دکتر مدینه کرمی و دکتر انسیه هاشمی، دانش‌آموختگان زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز و دکتر ابراهیم اکبری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت).

۱۱. کتیبه‌ی شکسته؛ شناخت‌نامه‌ی مختصر بزرگان نامدار شیراز و فارس در سده‌های هفتم و هشتم هجری. (مؤلف: دکتر مهدی فاموری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی یاسوج).

جز موارد یادشده، «نمایه‌ی کتاب‌شناسی و مآخذ‌پژوهی سده‌ی هفتم و هشتم» و «اعلام تاریخی و جغرافیایی کلیات سعدی» نیز از موضوعات پژوهشی بود که به دلایلی به مرحله‌ی نهایی نرسید. در مراحل طراحی موضوعات و نگارش آن، ارتباط من با سفارش‌دهندگان اولیه، بارها دچار نوسان و وقفه‌های طولانی می‌شد، شرح این هجران و این خون‌جگر / این زمان بگذار تا وقت دگر، از همین رو برنامه‌ها را در مرکز حافظ‌شناسی پی‌گیری کردیم و قراردادهای تألیف با مؤلفان محترم را در برگه‌های رسمی با سربرگ آن مرکز تنظیم کردیم تا تعهد آن‌ها را خودم پذیرفته باشم و خوشبختانه به همه‌ی تعهداتم در برابر این بزرگواران (معمولاً زودتر از زمان مقرر) عمل کردم.

در مدت پژوهش، مؤلفان محترم برای همگامی با دیگر پژوهشگران گروه، نتایج پژوهش‌های خود را مرحله به مرحله گزارش می‌کردند و برای هماهنگی و هدایت مسیر تحقیقات نشست‌های گوناگون برگزار می‌شد؛ همچنین برای سرعت بخشیدن و سامان دادن به بخشی از کار، به‌ویژه در پژوهش مربوط به فرهنگ مردم شیراز در سده‌ی هفتم و هشتم و آثار سعدی و حافظ، برنامه‌نویسی

و تولید یک نرم افزار به آقای دکتر احسان رئیسی (عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان) سفارش داده شد. این نرم افزار نیز پس از چندین جلسه گفت و گو تهیه شد و گروه پژوهشی فرهنگ مردم شیراز کار خود را در قالب همین نرم افزار سامان دادند.

در میانه های کار بود که متوجه شدم طرح ساخت سریال، از پیشنهاد های آقای سید تقی سهرابی، مدیر صدا و سیما، مرکز فارس به بنیاد یاد شده بوده است؛ از همین رو در پیوند با چگونگی این طرح و آینده ی آن چندین نشست گفت و گو نیز با ایشان برگزار شد.

پس از پایان یافتن تحقیقات، گزارش همه ی پژوهش ها که در قالب کتاب تهیه شده بود، بررسی و برای تکمیل کار و ارزیابی به داوران متخصص سپرده شد؛ سپس مؤلفان محترم، متن ها را بر پایه ی پیشنهادهای اصلاحی داوران بازخوانی و اصلاح کردند. کتاب ها برای ویرایش و هم سان سازی به گروه ویراستاری گنجینه (زیر نظر خانم الهام خواست خدایی) سپرده شد تا برای انتشار آماده شود. گروه ویراستاری بر پایه ی شیوه نامه، کتاب ها را ویرایش کردند؛ اما در مواردی اندک نیز به خواست مؤلفان که هم سان با شیوه نامه نبود، گردن نهادند.

امروز که این پژوهش ارزنده سامان یافته و با همه ی دشواری ها و فراز و فرود هایش، که بهتر است بدان نپردازم!، به پایان رسیده است، بسیار خوشبخت و خرسندم که با تلاشی دوساله مجموعه ای از آثار ارزشمند، همچون دانشنامه ای کاربردی، فراهم آمده و در اختیار خوانندگان و خوانندگان آن قرار گرفته است. این مجموعه ی ارزشمند که اکنون با نام «دو سده سخنوری» انتشار می یابد، برگ زرین دیگری ست که بر کارنامه ی فرهنگی و علمی مردم شیراز و کرمان افزوده می شود.

در پایان از آقای مهدی حسینی که پیشنهاد نخستین را دادند و از آقای مجید شمس الدین، مدیر محترم نشر خاموش، که در مراحل فرجامین (مرحله ی ویراستاری) از این مجموعه با خبر شدند و با اشتیاق به انتشار آن

همت گماشتند، سپاس گزارم و خود را وام دار همه‌ی بزرگوارانی می‌دانم که از آغاز تا انجام این کار، به شیوه‌های گوناگون همکاری و دستگیری کرده‌اند. اگر یادکرد نام همه‌ی آن‌ها ممکن نباشد، از یادکرد سپاس انگیز نام این عزیزان که در جایگاه‌های مختلف (مؤلف، داور، مشاور، ویراستار، صفحه‌آرا و...) همراهی کرده‌اند، ناگزیریم؛

خانم‌ها: سحرپور مهدی زاده، دکتر صدیقه جابری، مهناز جوکاری، دکتر فهیمه حیدری، الهام خواست خدایی، صبا دباغ منش، دکتر منیژه عبداللهی، دکتر نازنین غفاری، دکتر مدینه کرمی، دکتر فرح نیازکار، دکتر انسیه هاشمی و به‌ویژه دکتر فرزانه معینی که با همدلی همیشگی و همراهی ستودنی خود، هماهنگ‌کننده و سامان‌دهنده‌ی بسیاری از امور بودند.

و آقایان: دکتر ابراهیم اکبری، دکتر نصرالله امامی، دکتر حسن باستانی راد، دکتر جواد بشری، دکتر محمد صادق بصیری، منصور پایمرد، دکتر هادی پیروزان، دکتر محمد جعفری قنواتی، دکتر مجتبی خلیفه، دکتر اصغر دادبه، دکتر حسن ذوالفقاری، دکتر احسان رئیسی، دکتر جمشید روستا، ایرج زبردست، سید تقی سهرابی، دکتر محمد رضا صرفی، دکتر مهدی فاموری، دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، علی قادری، دکتر محمد حسین کرمی، دکتر کورش کمالی سروستانی، مهندس حسن محبوب فریمانی، دکتر محمود مدبری، سید محمد حسن نبوی زاده، دکتر اکبر نحوی، دکتر مصطفی ندیم، محمد نظری، مجید نیک پور و مسعود هوشیاری.

کاووس حسن‌لی - دانشگاه شیراز

تابستان ۱۳۹۸

مقدمه

مهاجرت گسترده‌ی ترکمانان سلجوقی و پیروان آنان به سرزمین ایران، پس از نبرد دندانقان (در سال ۴۳۱ ه.ق) و آغاز فرمانروایی سلطان طغرل اول صورت گرفت. تأسیس سلسله‌ی سلجوقی تنها یک تحول سیاسی نبود بلکه به‌صورتی غیرمنتظره، موجب تغییر و تحولاتی چشمگیر در جنبه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، مذهبی، علمی، فرهنگی، هنری و ادبی در ایران آن روزگار و بسیاری از ممالکی شد که فرمانروایان آن‌ها از خلفای عباسی و فاطمی منشور حکومت می‌گرفتند. همچنین، بعضی از سرزمین‌های غیراسلامی، در زمینه‌های متفاوتی تحت تأثیر پیامدهای سلطنت سلجوقیان در ایران قرار گرفتند؛ برای نمونه، در سال ۴۶۳ ه.ق، آلب ارسلان سلجوقی در نبرد ملازگرد بر امپراتور روم شرقی پیروز شد و این رویداد سرنوشت‌ساز، به تدریج آناتولی را به مملکت ترکان مسلمان^۱ تبدیل

کرد و پیامد این تحول، مسلمان شدن بخش اعظم اروپای شرقی پس از تشکیل امپراتوری عثمانی بود. به طور اعجاب‌آوری، سلجوقیان و جانشینانشان که قلمروی وسیع را تحت فرمان داشتند، زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ و هنر ایرانی را در گستره‌ای بسیار پهناور رواج دادند. سلجوقیان در روند تجزیه‌ی سیاسی، که ناشی از سنت سیاسی ترکان در اطاعت نکردن کامل از حکومت مرکزی بود، نخست به سلسله‌های محلی مانند سلجوقیان کرمان و سلجوقیان روم و سلجوقیان شام منشعب شدند. پس از آغاز پادشاهی سلطان سنجر (سال ۵۱۱ هـ.ق)، با وجود اینکه او در پایتخت خود، شهر مرو در خراسان، به عنوان سلطان اعظم به صورت رسمی بر قلمرو سلجوقیان بزرگ فرمانروایی داشت، در سال ۵۱۳ هـ.ق، حکومت ایالات متعددی در ایران و عراق عرب را به برادرزاده‌اش محمود واگذار کرد. این اقدام، موجب تأسیس سلسله‌ی سلجوقیان عراق^۱ شد. از سوی دیگر در ساختار حکومت سلجوقیان، نهاد اتابکی که ابتدا وظیفه‌ی تربیت شاهزادگان سلجوقی را بر عهده داشت، با استفاده از ضعف تشکیلات مرکزی سلجوقیان، به نهادی سیاسی مبدل شد و به این ترتیب حکومت‌های اتابکان مانند اتابکان سلغری فارس، اتابکان ایلدگری آذربایجان و... شکل گرفت. در این تألیف، رویدادهای سیاسی فارس و کانون آن شیراز، در زمان حکومت اتابکان سلغری بررسی می‌شود. نظریه اینکه قدرت سیاسی و قوت نظامی، تأثیری متقابل بر یکدیگر دارند، لازم است به رویدادهای نظامی چه در شکل تدافعی و چه در صورت تهاجمی توجه شود. علاوه بر این،

۱. شامل عراق عجم و عراق عرب

از آنجاکه هر سخن‌سرایی پرورده‌ی اوضاع و احوال زمان خویش است و از آن شرایط تأثیر می‌پذیرید، هدف نهایی در این کندوکاو، آگاهی بر رویدادهای زمان حیات پادشاه سخن، سعدی شیرازی است. او که سخنوری ممتاز در نظم و نثر فارسی و عربی و مُصلحی خردمند برای ابنای بشر و آموزگاری مجرب به‌ویژه برای فارسی‌زبانان جهان است و آثار بی‌نظیرش، از همان روزگار که آن شاعر یگانه در قید حیات بود، سراسر هفت کشور^۱ را درنوردیده، به‌خوبی از منزلت بی‌مثال خود آگاه است و با سرافرازی خطاب به پادشاه زمان می‌فرماید:

«از آن بخت فرخنده فرجام توست که تاریخ سعدی در ایام توست»
 باین‌حال، شرح زندگی سعدی شیرازی و ویژگی‌های هنری آثار او، در این کتاب بررسی نمی‌شود و این کار ارزشمند بر عهده‌ی صاحب‌نظران این عرصه گذاشته شده است. در این تألیف، تنها به بازسازی حال‌وهوای سیاسی و نظامی ویژه‌ای که سعدی در آن فضا، روزگار را سپری کرده و به خلق آثار خویش پرداخته است، اقدام می‌شود.

حمله‌ی مغولان به ایران به رهبری چنگیزخان که در سال ۷۱۷ هـ.ق آغاز شد، اگرچه به قتل و غارت مردم و ویرانی شهرهای بزرگی انجامید اما نتوانست درخت تناور کهنسال فرهنگ و ادب ایران و زبان فارسی را از جای برکند. علت آن بود که فرمانروای فارس، اتابک مظفرالدین ابوبکر سلجُری، با درک درست واقعیت، با روشی مداراجویانه و صلح‌طلبانه، در برابر خان مغول، اوگتای قاآن، اظهار تابعیت کرد و فارس و جنوب ایران را از حملات

مغولان در امان نگاه داشت و شیراز پناهگاهی برای اهل علم و دانش و فرهیختگانی شد که از سایر نواحی ایران، از جلوی سپاه مغول راه فرار در پیش گرفته بودند. پس از رویارویی اتابک سلجوقشاه با مغولان، هلاکوخان مغول درصدد برآمد فارس را تحت فرمان حکومت مرکزی درآورد. به همین منظور، اندکی پس از سلجوقشاه، در سال ۶۲۳ هـ.ق، اتابک آبش خاتون^۱ به فرمان هلاکوخان، به ازدواج پسر او مُنگو تیمور درآمد و فارس به صورت مسالمت آمیز، به قلمرو ایلخانان مغول پیوست؛ با این حال، اتابک آبش غالب اوقات، به طور اسمی سلطنت فارس را بر عهده داشت اما امور نظامی و انتظامی و اقتصادی را گماشتگان ایلخان مغول اداره می کردند. یکی از متصدیان مالی که در فارس از ثروت و قدرتی فراوان برخوردار شده بود، شرف الدین محمودشاه اینجو بود. وی در سال های پایانی حکومت سلطان ابوسعید، به اردوی ایلخان مغول فراخوانده شد و اندکی پس از درگذشت ابوسعید، به فرمان جانشین وی ارباخان به قتل رسید. مدت کوتاهی پس از این واقعه، سرانجام یکی از پسرانش به نام امیر شیخ ابواسحاق اینجو، پس از پیروزی بر سایر مدعیان قدرت، در شیراز بر تخت سلطنت نشست. حکومت کوتاه دوام او که با لشکرکشی های مداوم همراه بود، از بُعد علمی و فرهنگی و ادبی و هنری، موقعیتی ممتاز داشت و لسان الغیب، خواجه حافظ شیرازی که به امیر شیخ ابواسحاق علاقه و ارادتی ویژه داشت، فضای دوران حکمرانی او را درخشان کرده بود. او با بیانی خیال انگیز و ماهرانه، از ارزش سروده های خویش، چنین سخن گفته است:

«شعرحافظ در زمان آدم اندرباغ خُلد دفترنسرین و گل رازینت اوراق بود»
 متأسفانه خاتم فیروزهی بواسحاقی،^۱ درخششی خوش اما کوتاه دوام داشت. در پایان حکومت آن امیر محبوب و خوش مشرب، امیر مبارزالدین محمد با تصرف شیراز در سال ۷۵۴ هـ.ق، فضایی خفقان آمیز و رُعب آلود بر شهرندان حاکم کرد. امیر مبارزالدین حکومتی براساس توجه ظاهرگرایانه به امور مذهبی و اجرای افراط گرایانه‌ی امر به معروف و نهی از منکر بنیان نهاده بود، به همین دلیل حقیقت بینان، به طعنه، آن امیر را با لقب محتسب^۲ می خواندند و حافظ در وصف او چنین سرود «محتسب، شیخ شد و فسق خود از یاد بیرد...». به این ترتیب در جامعه فضایی فراهم شد که در آن، بازار زهدفروشان گرم شد و ریاکاران و دین به دنیا فروشان، به مقام و منزلت و ثروت و مُکنت رسیدند. البته امیر مبارزالدین محمد، در میان بعضی از اهل علم و سخنوران، هوادارانی داشته است. از جمله، شاعر نامدار، خواجوی کرمانی که در شیراز اقامت داشت، بنیان گذار سلسله‌ی آل مظفر را مدح گفته و مثنوی گهرنامه را به او تقدیم کرده است. خوشبختانه دوران تاریک حکومت امیر مبارزالدین محمد با طلوع خورشید حکومت شاه شجاع به پایان رسید و اهل دیار شعرو شعور، نفسی به راحتی کشیدند. درست است که جنگ های متوالی شاه شجاع با برادرش شاه محمود^۳ و نیز دیگر شاهزادگان مظفری و لشکرکشی های آن پادشاه به نواحی مختلف سرزمین تحت فرمانش، همراه با یورش هایی که به بعضی ممالک دیگر داشت، دوران

۱. دوران حکومت شاه شیخ ابواسحاق

۲. مأمور رسیدگی به انواع تخلفات به ویژه رعایت امور شرعی

۳. حاکم اصفهان و بخش هایی از عراق عجم

حکومت او را پر آشوب کرده بود اما چون وی شخصیتی مقتدر و وزیرانی خردمند و کارورزیده داشت، مردم کمابیش از حکومتش رضایت داشتند؛ باین حال، خواجه حافظ شیرازی که مردی انسان دوست و صلح طلب بود، از جنگ و خونریزی های مداوم شاه شجاع که آسیب های مالی و جانی مردم را در پی داشت، آزرده خاطر بود. از بد ایام، پس از درگذشت شاه شجاع، رویارویی ها و جنگ های پی در پی جانشینان وی جان مردم را به لب آورد. درحالی که حافظ که از اغتشاشات روزافزون جاری بسیار نگران بود، خاطر به آن ترک سمرقندی، امیر تیمور گورکانی، داد تا او با ایجاد حکومتی مقتدر بر این نزاع ها پایان بخشد؛ اما حضور تیمور برای نخستین بار در شیراز ارمغانی نداشت و حافظ را برآن داشت که چنین بسراید:

«از این سموم که بر طرف بوستان آمد عجب که بوی گلی هست و رنگ نسترنی»
 پس از بازگشت تیمور از شیراز، شاه منصور، برادرزاده و داماد شاه شجاع که جوانی شجاع و جوانمرد بود، به شیراز روی آورد و آن شهر را از تصرف برادر خسیس و حيله گر خود، شاه یحیی که به دستور امیر تیمور حاکم فارس شده بود، به درآورد. حضور شاه منصور در شیراز با استقبال بسیار گرم حافظ روبه رو شد و در اشاره به این واقعه چنین سرود:

«بیا که رایت منصور پادشاه رسید نوید فتح و بشارت به مهر و ماه رسید
 سپهر دور خوش اکنون کند که شاه آمد جهان به کام دل اکنون رسد که شاه رسید»
 حکومت شاه منصور چندان دوام نیاورد و تلاش های او برای جلوگیری از بازگشت امیر تیمور به جایی نرسید. سرانجام، امیر تیمور با یورش مجدد به شیراز با شاه منصور رویاروی شد و آن فرمانروای برنای غیور تا پای جان در برابر او ایستادگی کرد و مردانه و سرافراز به ضرب شمشیر اهریمنان از پای درآمد.

خوشبختانه در آن زمان حافظ روی در نقاب خاک کشیده بود و شاهد جان سپاری جان فرسای پادشاه محبوبش نبود.

لازم به توضیح است که در این تألیف، گاهی اوقات به امور اقتصادی، مذهبی و رفاهی، اشاره‌ای گذرا شده که از چارچوب وظیفه‌ای که این تألیف برعهده داشته، فراتر رفته است. درباره‌ی دلیل این کار در جای خود توضیح داده خواهد شد اما در اینجا تنها اشاره‌ای می‌شود که ورود به آن مباحث تنها در جهت تبیین سیاست داخلی بعضی از فرمانروایان دوره‌ی مورد بحث است. همچنین، برای روشن شدن مطالبی که در متن این کتاب خواهد آمد، اطلاعاتی ضروری در فصل پنجم، تحت عنوان «زمینه‌ها و تعاریف مفهومی» ذکر شده است که خوانندگان را مفید خواهد بود. دوران مورد بحث این کتاب که شامل اوضاع سیاسی و نظامی در روزگار حکومت اتابکان سلغری، والیان گماشته‌شده از طرف ایلخان مغول، آل‌اینجو و آل مظفر است، از پیچیدگی‌های فراوان برخوردار است. متأسفانه تضادها و تفاوت‌هایی که در مطالب منابع مختلف وجود دارد، کار محقق را بسیار دشوار کرده است. با تمام این احوال، بنده، با تمام توان به تحقیق در زمینه‌ی اوضاع سیاسی و نظامی در دوران یادشده پرداخته‌ام و امیدوارم که این اثر، مقبول طبع علاقه‌مندان به این‌گونه مباحث قرار گیرد. وظیفه‌ی خود می‌دانم از جناب آقای دکتر کاووس حسن‌لی، استاد گرانمایه دانشگاه شیراز و مدیر پژوهش «مجموعه‌ی نمایشی خورشیدهای سه‌گانه» که با تشویق‌های بزرگوارانه و راهنمایی‌های خردمندانه، بنده را در اقدام به تألیف کتاب حاضر، مصمم ساختند، صمیمانه قدردانی و سپاسگزاری کنم. همچنین از سرکار خانم دکتر فرزانه معینی، که نه تنها برای هماهنگی امور گروه پژوهش به شایستگی

نقش‌آفرینی کردند، بلکه صبورانه و با علاقه و اشتیاقی وصف‌ناپذیر، برای اعتلای کیفیت تألیفات مربوط، پاسخگوی سؤالات متعدد محققان بودند، تشکرو سپاس فراوان دارم. از سرکار خانم دکتر فهیمه حیدری نیز سپاسگزارم که با لطف و دقت ستودنی، ویرایش فنی و ادبی این اثر را به انجام رساندند.

سید ابوالقاسم فروزانی

شیراز ۲۷ / ۱۲ / ۱۳۹۷